

Besediň Depegözni öldürdigi boýny beýan eder

Category: Halk döredijiligi we rowaýatlar, Kitapcy

написано kitapcy | 23 января, 2025

Besediň Depegözni öldürdigi boýny beýan eder BESEDIŇ DEPEGÖZI ÖLDÜRDIGI BOÝNY BEÝAN EDER

Hanym heý!

Meger hanym, bir gün oguz oturarkan üstüne ýagy geldi. Tün içinde ürkdi, göçdi. Gaçyp giderkän Oraz gojanyň oglanjygy galmyş. Bir arslan tapyp, ony götermiş, beslemiş. Oguz ýene eýýäm-le gelip, ýurduna gondy. Oguz hanyň ýylkyçysy gelip habar getirdi.

Aýdar:

– Hanym, hyşalykdan bir arslan çykar, at urar, opul-opul ýörişi adam kibi, at basyban gan sümürer.

Oraz aýdar:

– Hanyň, ürkügimiz wagty galan meniň oglanjygymdyr, belke – diýdi.

Begler mündüler, arslan ýatagy üstüne geldiler. Arslany galdyryp, oglany tutdular. Oraz oglany alyp öýüne getirdi, şatlyk etdiler. Iýme-içme boldy, emma oglany ne gadar getirdiler-se, durmady, yzyna arslan ýatagyna bardy. Ýene tutup getirdiler. Dädem Gorkut geldi.

Aýdar:

– Oglanyň, sen ynsan sen, haýwan-le ýoldaş bolmagyň, gel ýagşy at mün, ýagşy ýigitler-le dost ýort – diýdi. – Uly gardaşyň ady Gyýan Seljukdyr, seniň adyň Beset bolsun. Adyňy men berdim, ýaşıňy Alla bersin – diýdi.

Oguz bir gün ýaýla göçdi. Orazyň bir çopany bardy, adyna Goňur goja Sary çopan diýrlerdi. Oguzyň öňünçä mundan owwal kimse göçmezdi. Uzynçeşme diýmek-le meşhur bir bulak bardy. Ol çeşmä periler gonmuşdy. Nägehandan, goýun ürkdi. Çopan erkeje gaharlandy, ileri bardy. Gördi, kim, peri gyzlary ganat-ganata baglamyşlar, uçarlar. Çopan oýlugyny üstlerine atdy. Peri gyzyňyň birini tutdy. Tama edip, derhal jymag eýledi. Goýun ürkmege başlady. Çopan goýunyň öňüne geçdi. Peri gyzy ganat urup uçdy.

Aýdar:

– Çopan, bir ýyl tamam bolajak mende amanadyň bar, gel, al! – diýdi.

Emma oguzyň başyna zowal getirdiň – diýdi.

Çopanyň içine gorky düşdi. Emma gyzyň derdinden meňzi saraldy. Zaman-le oguz ýene ýaýla göçdi. Çopan ýene bu çeşmä geldi. Ýene goýun ürkdi. Çopan ileri bardy. Gördi, kim, bir düwünçek ýatyr ýaldyr-ýaldyr ýaldyrar. Peri gyzy geldi.

Aýdar:

– Çopan, amanadyň gel al. Emma oguzyň başyna zowal getirdiň – diýdi.

Çopan bu düwünçegi görejek geň galdy, ýene döndi. Sapan daşyna tutdy. Urdukça ulaldy. Çopan düwünçegi goýdy gaçdy. Goýun ardyna düşdi. Meger, ol dem Baýyndyr han begleri-le seýran etmişler. Bu bulagyň başyna geldiler. Gördüler, kim, bir geň narse ýatyr, başy-göti bildirmez. Töweregini aldylar. Indi, bir ýigit, muny depdi. Depdikçe ösdi. Birnäçe ýigit dahy indiler. Depdiler. Depdikleriçe ulaldy. Oraz goja dahy inip depdi, ökjesi degdi. Bu düwünçek ýaryldy. İçinden bir oğlan çykdy, göwresi adam, depesinde bir gözi bar. Oraz aldy bu

oglaný, etegine sardy.

Aýdar:

– Hanym, muny maňa beriň, oglanym Beset-le terbiýeläýin! – diýdi.

Baýyndyr han: «Seniň bolsun» diýdi. Oraz Depegözi aldy, öýüne getirdi. Buýurdy, bir eneke geldi, emjegini agzyna berdi. Bir sordy, bolanja süýdün aldy, iki sordy ganyn aldy, üç sordy janyn aldy. Birnäçe eneke getirdiler. Heläk etdi. Gördüler bolmaz. Süýt ile ekläliň diýdiler. Günde bir gazan süýt ýetmezdi. Bakdylar. Ulaldy. Gezer boldy, oglanjyklar-le oýnar boldy. Oglanjyklaryň kiminiň burnun, kiminiň gulagyn iýmäge başlady. Ahyrda, orda munuň öjünden gaty ynjadylar. Ejiz galdylar. Oraz şikaýat edip aglaşdylar. Oraz Depegözi urdy, söwdi, höküm eýledi. Etmedi. Ahyr öýünden kowdy. Depegözün peri enesi gelip oglanyň barmagyna bir ýüzük geçirdi:

– Ogul, saňa ok batmasyn, teniňi gylyç kesmesin – diýdi.

Depegöz oguzdan çykdy. Bir beýik daga bardy. Ýol kesdi, adam aldy, beýik haramy boldy. Üstüne birnäçe adam gönderdiler. Ok atdylar, batmady. Gylyç urdular, kesmedi. Naýza ile sançdylar, ilmedi. Çopan-çoluk galmady, baryn iýdi. Oguzdan dahy, adam iýmäge başlady. Oguz ýygylp üstüne bardy. Depegöz görüp gaharlandy. Bir agajy ýerinden gopardy. Atyp elli-altmyş adam heläk eýledi. Alplar başy Gazana zarp urdy. Dünýä başyna dar boldy. Gazanyň gardaşy Gara Güne Depegöz elinde zebun boldy. Düzen ogly alp Rüstem şehit boldy. Owşun goja ogly kibi pälwan elinde şehit boldy. Aruk jandan iki garyndaşy Depegöz elinde heläk boldy. Demir donly Momak elinden heläk boldy. Murty ganly Bükdüz Emen elinde zebun boldy. Ak sakgally Oraz goja gan gusdurdy. Ogly Gyýan Seljugyň ödi ýaryldy. Oguz Depegöze kär kylmady. Ürkdi, gaçdy. Depegöz aýlanyp, öňün aldy. Oguzy goýbermedi, ýene ýerine gondurdy. Netijede oguz ýedi gezek ürkdi, Depegöz öňün alyp, ýedi gezek ýerine getirdi. Oguz Depegöz elinde tamam zebun boldy. Bardylar, Däde Gorkudy çagyrdylar. Onuň-le gepleşdiler: «Geliň kesim keseliň» diýdiler. Dädem Gorkudy Depegöze gönderdiler. Geldi, salam berdi.

Aýdar:

– Ogul Depegöz, oguz eliňde zebun boldy, ejizledi. Aýagyň topragyna meni saldylar. «Saňa kesim bereliň diýrler» diýdi.

Depegöz aýdar:

– Günde altmyş adam beriň iýmäge – diýdi.

Däde Gorkut aýdar:

– Bu weç-le sen adam goýmaz tükedersen – diýdi. – Emma günde iki adam-le baş ýüz goýun bereli – diýdi.

Dädem Gorkut beýle diýgeç, Depegöz aýdar:

– Hoş, eýle bolsun, hawa hem maňa iki adam beriň, iýmegim meniň bişirsin. Men iýeýin – diýdi.

Dädem Gorkut döndi, oguza geldi. Aýdar:

– Ýüňli goja ile Ýapagaly gojany Depegöze beriň. Aşyn bişirsin – diýdi we hem günde iki adam ile baş ýüz goýun istedi – diýdi.

Bular dahyrazy boldy. Dört ogly bolan birin berdi, üçi galdy. Üç ogly bolan birin berdi iki galdy. İki bolan birin berdi, biri galdy. Gapakgan diýrler bir kişi bar idi. İki ogly bar idi. Bir oglun berip, biri galmyş idi. Ýene nobat dolanyp oňa gelmiş idi. Enesi perýat edip aglady, zarlyk eýledi. Meger, hanym Oraz goja ogly Beset kazaýa gitmişdi. Ol mahalda geldi.

Garryjyk aýdar:

– Beset, indi alamandan geldi, baraýyn bolaý ki, maňa bir ýesir beredi, oylanjygym gutarardym – diýdi. Beset altynly çadyryn dikip oturar eken. Gördüler ke, bir hatyn, kişi gelir. Geldi içeri, Beset gördi, salam berdi. Aglady.

Aýdar:

– Owujyna sygmaýan elikli ogly, İri teke şahyndan gaty ýaýly, İçoguzda, Daşoguzda ady belli, Oraz ogly hanym Beset, maňa medet – diýdi.

Beset aýdar:

– Ne dilärsen?

Garryjyk aýdar:

– Ýalançy dünýä yüzünde bir är döredi. Ýaýlymynda oguz ilin gondurmady. Gara polat uz gylyçlar kesen gylny kesdiremedi. Gargy naýza oýnadanlar ildiremedi. Gaýyn oky atanlar kâr kylamady. Alplar başy Gazana bir zarp urdy. Gardaşy Gara Güne elinde zebun boldy. Murty ganly Bükdüz Emen elinde zebun boldy. Ak sakgally babaň Oraz gan gusdurdy. Meýdan yüzünde gardaşy Gyýan Seljuk ödi syndy, jan berdi. Galyň oguz beglerin, dahy, kimini zebun edip, kimini şehit eýledi. Yedi gaýta oguzy yerinden sürdi, «Kesim» diýdi. Kesdi. Günde iki adam, baş ýüz goýun istedi. Yüňli goja ile Yapagaly gojany oňa hyzmatkâr berdiler. Dört ogly bolan birin berdi. Üç bolan birin berdi. İki bolan birin berdi. İki oylanjygym bardy, birin berdim, biri galdy. Çöwrüldi nobat ýene maňa geldi. Ony

dahy istärler. Hanym, maňa medet – diýdi.
Besediň garaňkyly gözleri ýaş-le doldy. Garyndaşy çün soýlamyş. Görelim hany, ne soýlamyş. Aýdar:
– Gyraň ýerde dikilmiş otaglaryň,
O zaly, ýykdyrýan bolan, garydaş!
Ýüwrük bolan atlaryň teblesinden,
O zaly, seýdirdi bolan, garydaş!
Biserek-biserek düýeleriň hataryndan,
O zaly, aýrýan bolan, garydaş!
Söwüşinden gyrdygyny goýunyň,
O zaly, gyrýan bolan, garydaş!
Guwanjym-le getirdigini gelinjigini,
O zaly, senden aýrýan bolan, garydaş!
Ak sakgally babam «Oguly» diýip aglatýan bolan, garydaş!
Akja ýüzli enemi syzlatýan bolan, garydaş!
Gara ýatan gara dagym ýüksegi, garydaş!
Akyndyly görkli suwumyň daşgyny, garydaş!
Güýçli bilim kuwwaty,
Garaňky gözlerimiň aýdýny, garydaş!
Garydaşymdan aýryldym – diýip çok aglady, zarlyk kyldy.

Ol hatyn kişä bir ýesir berdi. «Bar, ogluňy gutar» diýdi.
Hatyn aldy geldi. Ogly ýerine berdi. Hem «Ogluň geldi» diýip
Oraza buşlady. Oraz söwündi. Galyň oguz begleri-le Besede
garaşy geldi. Beset babasynyň elin öpdü. Aglaşdylar,
bozlaşdylar. Enesiniň öýüne geldi. Enesi garaşy geldi.
Oglanjygyny guçdy. Beset enesiniň elin öpdü. Görüşdiler.
Bozlaşdylar. Oguz begleri ýygandy. Iýmeler-içmeler boldy.

Beset aýdar:

– Begler, garydaş ugruna Depegöz ile duşuşaryn, ne buýrarsyz –
diýdi.

Gazan beg bu ýerde soýlamyş. Görelim hany, ne soýlamyş.
Aýdar:

– Gara ýylan boldy Depegöz,
Arş ýüzünde çöwürdim, alabilmedim,
Beset, Gara gaplaň gopdy Depegöz,
Gara-gara daglarda çöwürdim, alabilmedim, Beset,

Kagan arslan boldy Depegöz,
Galyň sazlarda çöwürdim, alabilmedim, Beset,
Är bolsaň, beg bolsaň mere,
Men Gazanča bolmyýasen, Beset – diýdi.

Ak sakgally babaňy aglatmagyl. Ak pürçekli eneňi bozlatmagyl.
Beset aýdar:

– Elbetde bararyn!

Gazan aýdar:

– Sen bilirsen!

Babasy aglady, aýdar:

– Ogul, ojagym eýesiz goýma, kerem eýle, barma! – diýdi.

Beset aýdar:

– Ýok, ak sakgally, eziz babam, baram! – diýdi.

Diňlemedi. Bileginden bir tutam ok çykardy, biline sokdy. Gylyjyn omuzlaýyn guşandy, ýaýyn garysyna dakdy. Eteklerin gurnaşdyrды. Babasynyň, enesiniň elin öpdi. Halallaşdy: «Hoş galyň» diýdi. Depegöz boldugy Salahana gaýasyna geldi. Görди, Depegöz güne garşy arkasyn bermiş. Ýalňyz. Çekdi, bilinden bir ok çykardy. Depegözün ýagyrynysyna bir ok urdy. Ok geçmedi, paralandy. Bir dahy atdy, ol dahy para-para boldy.

Depegöz gojalara aýtdy:

– Bu ýeriň siňegi bizi üýşendirdi – diýdi.

Beset bir dahy atdy, ol dahy paralandy. Bir parasy Depegözün öňüne düşdi. Depegöz syçrady, bakdy. Besedi görди. Elin-eline çaldy. Kah-kah güldi.

Gojalara aýdar:

– Oguzdan ýene bize bir täze guzy geldi – diýdi.

Besedi öňüne gatdy, tutdy. Bogazdan salyndyrdy, ýatagyna getirdi. Ädiginiň gonjuna sokdy. Aýdar:

– Mere, gojalar ikindi wagty muny maňa bişiresiz, iýem – diýdi.

Ýene ýatdy. Besediň hanjary bardy. Ädigini ýardy, içinden çykdy.

Aýdar:

– Mere, gojalar, munuň ölümi nedendir?

Aýtdylar:

– Bilmeris. Emma gözünden gaýry ýerde et ýokdur – diýdiler.
Beset Depegözüň başy ujuna geldi. Gabagyny galdyrdy. Bakdy-
gördi, kim, gözi etdir.

Aýdar:

– Mere, gojalar, çiş i ojaga goýuň, gyzsyn – diýdi.

Çiş i ojaga goýdular. Gyzdý. Beset eline aldy. Ady görkli Muhammede salawat getirdi. Çiş i Depegözüň gözüne eýle basdy, kim, Depegözüň gözi heläk boldy. Şeýle nagra urdy, haýkyrdy, kim, dag-u-daş ýañlandy. Beset syçyrady, goýun içine gowaga düşdi. Depegöz bildi, kim, Beset gowakdadyr. Gowagyň gapysyn alyp, bir aýagyn goýnuň bir ýanyna, birin dahy bir ýanyna goýdy.

Aýdar: – Mere, goýun başlary erkeç, bir-bir gel, geç! – diýdi.
Bir-bir gelip geçdi. Her biriniň başlaryn sypady. – Toklujyklar, döwletim sakar goç, gel geç! – diýdi.

Bir goç ýerinden galkdy, gerinip süýndi. Derrew Beset goçy basyp bogazlady, derisini ýüzdi. Guýrugy ile başyny deriden aýyrmady. İçine girdi. Beset Depegöziň öňüne geldi. Depegöz-de bildi, kim, Beset deri içindedir.

Aýdar:

– Eý, sakar goç, benim nireden heläk boljagym bildiň. Şeýle çalaýyn seni gowagyň diwaryna, kim, guýrugyň gowagy ýaglasyn – diýdi.

Beset goçuň başyny Depegözüň eline sundy. Depegöz şahyndan berk tutdy. Galdyranda şah deri-le elinde galdy. Beset Depegözüň budy arasyndan syçraýyp çykdy. Depegöz şahy göterip ýere çaldy.

Aýdar:

– Oglan, gutuldyňmy?

Beset aýdar:

– Taňrym gutardy.

Depegöz aýdar:

– Mere, oglan, al şul barmagymdaky ýüzügi barmagyňa dak. Saňa ok we gylyç kär eýlemesin. Beset aldy, ýüzügi barmagyna geçirdi.

Depegöz aýdar:

– Oglan ýüzügi alyp dakyndyňmy?

Beset aýdar:

– Dakyndym.

Depegöz Besediň ýakynyna goýdy. Hanjar-le çaldy, kesmedi. Syçrady, giň ýerde durdy. Gördi, kim, ýüzük ýene Depegözün aýagy astynda ýatyr.

Depegöz aýdar:

– Gutuldyňmy?

Beset aýdar:

– Taňrym gutardy.

Depegöz aýdar:

– Oglan, şu gümmezi gördüňmi?

Aýdar: – Gördüm.

Depegöz aýdar:

– Meniň hazynam bar. Ol gojalar almasynlar, bar möhürle! – diýdi.

Beset gümmez içine girdi. Gördi, kim, altyn-akja ýygylmyş. Bakarak özün unutdy. Depegöz gümmeziň gapysyn aldy.

Aýdar:

– Gümmeze girdiňmi?

Beset aýdar:

– Girdim.

Depegöz aýdar:

– Şeýle bir çalaýyn ke, gümmez-le derbi-dagyn bola sen – diýdi.

Besediň diline bu geldi, kim: «Lä ilähe illallah, Muhammet resul Allah» diýdi. Şol wagt gümmez ýaryldy. Ýedi ýerden gapy açyldy. Birinden daşara geldi. Depegöz gümmeze elin sokdy. Eýle gaçdy, kim, gümmez zir-u-zeber boldy.

Depegöz aýdar:

– Oglan gutuldyňmy?

Beset aýdar:

– Taňrym gutardy – diýdi.

Depegöz aýdar:

– Saňa ölüm ýokmuş. Şol gowagy gördüňmi?

Beset aýdar:

– Gördüm.

Aýdar:

– Onda iki gylyç bar. Biri gynly, biri gynsyz. Ol gynsyz keser meniň başymy. Bar getir, meniň başymy kes – diýdi.

Beset gowagyň gapysyna bardy. Gördi, bir gynsyz gylyç durmaz iner, çykar.

Beset aýdar:

– Men muňa derrew ýapyşaýyn – diýip öz gylyjyn çykardy.

Tutdy, iki para boldy. Bardy bir agaç getirdi, gylyja tutdy. Ony dahy iki para eýledi. Pes, ýaýyny eline aldy. Ok-le ol gylyç asylan zynjyry urdy. Gylyç ýere düşdi, gömüldi. Öz gylyjyn gynyna sokdy. Baljagyndan ol gylyjy berk tutdy. Geldi.

Aýdar:

– Mere, Depegöz, nijesen?! – diýdi.

Depegöz aýdar:

– Mere, oylan, dahy ölmediňmi?

Beset aýdar:

– Taňrym gutardy.

Depegöz aýdar: – Saňa ölüm ýokmuş – diýdi.

Gygyryp Depegöz soýlamyş. Görelim, ne soýlamyş. Aýdar:

– Gözüm, gözüm, ýalňyz gözüm.

Sen ýalňyz göz-le men, oguzy syndyrmyşdym,

Ala gözden aýyrdyň, ýigit meni.

Datly jandan aýyrsyn kadyr seni.

Eýle kim, men çekerem göz derdini,

Hiç ýigide bermesin kadyr Taňry göz derdini – diýdi.

Depegöz ýene aýdar:

– Galarda-gonarda ýigit, ýeriň ne ýerdir?

Garaňky tün içinde ýol azsaň, ümüň nedir,

Gaba baýdak göteren hanyňyz kim?

Gyryş günü öňden (depen alpyňyz kim?)

Ak sakgally babaň ady nedir?

Alp eren ärdän adyn ýaşyrmak aýyp bolar,

Adyň nedir, ýigit diýgil maňa – diýdi.

Beset Depegöze soýlamyş. Görelim hanym, ne soýlamyş:

– Galarda-gonarda ýerim Günortaç,

Garaňky tün içinde ýol azsam, ümüm Alla,
Gaba baýdak göteren hanymyz Baýýndyr han,
Gyryş günü öňden depen alpymyz Salyr ogly Gazan,
Atam adyn sorar bolsaň gaba agaç,
Enem adyn diýrseň kagan arslan.
Menim adym sorarsaň Oraz ogly Besetdir – diýdi.

Depegöz aýdar:

– Imdi gardaşlar, gyýma maňa! – diýdi.

Beset aýdar:

– Mere, akmak!

Ak sakgally babamy aglatmyş sen,
Garryjyk ak saçly enemy bozlatmyş sen,
Garyndaşym Gyýany öldürmiş sen,
Akja ýüzli ýeňňemi dul eýlemiş sen,
Ala gözli bäbeklerin ýetim goýmuş sen.
Goýmyýam seni!
Gara polat uz gylyjym dartmaýynça,
Gabaly bürükli başyň kesmeýinçe,
Alja ganyň ýer yüzüne dökmeýinçe,
Gardaşym Gyýanyň ganyn almaýynça, goýmazam – diýdi.

Depegöz dahy bu ýerde soýlamyş. Aýdar:

– Galkybany ýerimden tursam diýrdim,
Galyň oguz beglerinden ähdim bozam diýrdim,
Täzeden doganyn gyram diýrdim.
Bir gezek adam etine doýam diýrdim.
Galyň oguz begleri üstüme ýygylp gelse diýrdim,
Gaçybany Salahana gaýasyna girem diýrdim,
Agyr manjylyk daş-le atam diýrdim.
Inip daş başyma düşübän ölem diýrdim.
Ala gözden aýyrdyň, ýigit meni,
Datly jandan aýyrsyn kadyr seni – diýdi.

Depegöz bir dahy soýlamyş. Aýdar:

– Ak sakgally gojalary çok aglatmyşam,

Ak sakgally gargyşy tutdy bola, gözüm seni,
Ak pürçekli garryjyklary çok aglatmyşam,
Gözi ýaşy tutdy bola, gözüm seni,
Murtjygy gararmyş ýigitjikleri çok iýmişem,
Ýigitlikleri tutdy bola, gözüm seni,
Eljagazy hynaly gyzzagazlary çok iýmişem,
Gargyşjyklary tutdy bola, gözüm seni,
Eýle kim çekerem men göz derdini,
Hiç ýigide bermesin kadyr Taňry göz derdini,
Gözüm, gözüm, eý gözüm, ýalňyz gözüm – diýdi.

Beset gaharlanyp ýerinden turdy. Geldi. Bugra kibi Depegözi dyzy üstüne çökerdi. Depegözün öz gylyjy-le boýnuny urdy, dildi. Ýaý kirişini dakdy. Süýreýip-süýreýip gowak gapysyna geldi. Ýüňli goja-le Ýapagaly gojany oguza buştulykçy gönderdi. Ak boz atlar münübän ýortuşdylar. Galyň oguz illerine habar geldi. At agyzly Oraz goja öýüne çapar geldi. Enesine Besediň söýünç berdi.

– Buştulyk, ogluň Depegözi depeledi – diýdi.

Galyň oguz begleri ýetdiler. Salahana gaýasyna geldiler. Depegözün başyny orta getirdiler. Dädem Gorkut gelibän şatlyk çaldy. Gazy erenler başyna ne geldigin aýdyberdi hem Besede alkys berdi:

– Gara daga ýetdigiňde aşyt bersin,

Ganly-ganly suwlardan geçit bersin – diýdi.

– Ärlik-le gardaşyň ganyn aldyň.

Galyň oguz beglerini ýükden gutardyň.

Alla ýüzün ak etsin, Beset! – diýdi.

– Ölüm wagty geldiginde ary imandan aýyrmasyň.

Günähiňizi ady görkli Muhammet Mustapaýa bagyşlasyn, hanym heý! Halk döredijiligi we rowaýatlar